

Orhun Yazıtlarındaki atasözü ve deyimlerin günümüzdeki karşılıklarına yönelik inceleme

Mehmet Fatih ÖZCAN¹

APA: Özcan, M. F. (2019). Orhun Yazıtlarındaki atasözü ve deyimlerin günümüzdeki karşılıklarına yönelik inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 98-105. DOI: 10.29000/rumelide.616897

Özet

Dil, bir milletin en önemli sosyolojik varlığıdır. Toplumların ortak tarih ve kültür gibi manevi unsurlarının yanında, toprak birliği ve konuşulan ortak dil gibi maddi unsurları da göze çarpar. Bu unsurlar içinde en önemlilerinden biri de dil ve kültür birliğidir. İşte bu dil ve kültür birliğinin de en önemli aynası şüphesiz atasözleri ve deyimlerdir. Deyimler ve atasözleri, bir milletin dünyaya bakışını ve millî kimliğini yansıtır. Söz varlığımızda ve kültürümüzde önemli yeri olan deyim ve atasözleri, kalıplaşmış özlü sözlerdir. Geçmişten günümüze kadar toplumun ortak duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Dilimize zenginlik katan önemli unsurlardır. Bu araştırmada, 8. yüzyılda dikilen Orhun Yazıtlarındaki deyim ve atasözleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen deyim ve atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları belirlenmiştir. Bu araştırmada Muharrem Ergin'in "Orhun Abideleri" adlı kitabındaki metinlerden yola çıkılmıştır. Metinlerden tespit edilen deyim ve atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve anlamları için "Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"nden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Orhun Yazıtları, atasözleri, deyimler.

An analysis on the present equivalents of the proverbs and idioms in Orkhon Inscriptions

Abstract

Language is the most important sociological entity of a nation. In addition to moral elements such as common history and culture of societies, material elements such as territorial unity and spoken common language are also noticeable. One of the most important of these elements is the language and cultural unity. The most important mirror of this language and cultural unity is undoubtedly the proverbs and idioms. Idioms and proverbs reflect a nation's view of the world and its national identity. The idioms and proverbs that have an important place in our vocabulary and culture are stereotyped wise sayings. They reflect the common feelings and thoughts of the society from the past to the present. They are important elements that enrich our language. In this study, it was aimed to determine the proverbs and idioms in Orkhon Inscriptions written in 8th century, and the present equivalents of the determined proverbs and idioms were identified. The texts in his book "Orhun Abideleri" by Muharrem Ergin were used for this study. "Turkish Language Society Dictionary of Proverbs and Idioms" was used for the meanings and equivalents of the proverbs and idioms identified in the texts.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD (Ağrı / Türkiye), mefo3@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0721-9422 [Makale kayıt tarihi: 26.05.2019-kabul tarihi:16.09.2019; DOI: 10.29000/rumelide.616897]

Keywords: Orkhun Inscriptions, proverbs, idioms.

1. Giriş

Atasözleri, halk arasında geçmişten günümüze kadar söylenegelen, genellikle öğüt veren özlü sözlerdir. Atasözleri uzun gözlem ve tecrübeler sonucu oluşmuştur. Kalıplaşmış sözlerdir. Söyleyeni belli değildir. Dolayısıyla toplumun ortak ürünüdür. Geleneksel yaşamdan izler taşır. Aksan, atasözlerini “çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözlerdir” tanımını yapar (Aksan, 2009, s. 38). Soykut (1974, s. 34)’a göre de atasözü, yüzyıllar boyunca yaşanmış veya rastlanmış, müşahade edilmiş sayısız ve birbirinden farklı olayları değerlendiren, onları ayrı ayrı klişeler hâline getirerek sınıflandıran, nihayet dedelerden torunlarına intikal eden özlü sözdür. Diğer bir tanımlamada ise atasözünün çoğu kez mecaz anlamlı ve kelimeleri değiştirilemeyen sözler olduğu; toplum tecrübesinin, zekâsının, idrakinin veciz numuneleri olduğu, atalar sözü veya darb-ı mesel olduğu söylenmiştir (Şahin, 2013, s. 206). Atalar sözü, bir bakıma molozu atılmış, komprime, süzme sözlerdir; bu sözlerde göze çarpan edebî sanatlar, hafızalarda yaşamalarını ve tesir kudretlerini artıran tamamlayıcı unsurlardır (Elçin, 2004, s. 628). Atasözleri az sözle çok şey anlatan böylece barındırdıkları söz ve anlam sanatları bakımından dilin en çarpıcı kullanımlarındandır (Ulucan, 2005, s. 50). Anlam yönünden kesin ve açıklık bulunan atasözleri aynı zamanda anlam zenginliğine de sahip kesin yargı bildiren öğüt verici söz gruplarıdır (Hatipoğlu, 1964, s. 468). Dilçin (2000, s. XV)’e göre ise atasözü, beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulusal hâle yükselmiş, medenileşmiş törelerdir tanımlarına rastlanmıştır. Edebi sanatların kullanılması sözün etkisini ve kalıcılığını arttırmak için başvurulan bir yöntemdir. Atasözlerinin tazeliğini yüzyıllar geçse bile korumasında çeşitli anlatı yollarının, söz ve anlam sanatlarının etkisi fazladır. Bunu Türkçenin en eski metinleri olan Orhun yazıtlarında (Akçay ve Şahin, 2015, s. 55) ve Divan-ı Lügat-it Türk’te de varlığına işaret edilmektedir (Zülfikar, 1988, s. 322).

Eski çağlardan beri “ıstılah” ve “tâbir” adlarıyla da kullanılmış olan deyimler kısa ve özlü anlatım şekilleridir (Erenoğlu, 2007, s. 1151). Deyim asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler veya söz öbekleri; iki veya daha çok kelimededen kurulu bir çeşit dil ifadesi olan, isim, sıfat, belirteç, yalın ve birleşik eylem görünüşlü olan dilsel yapılar (Elçin, 2004, s. 642). Aksan (2009, s. 35) deyimi, belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözler olarak tanımlar.

Atasözleri (Savlar, Proverbes) ve deyimler (Tabirler, İdiotismes) atalardan kalmış olan kelime gruplarıdır. Atasözü ve deyimler temel olarak geçmişte yaşananlardan hareketle halkın ortak ürünü olarak günümüze ulaşmıştır. Zülfikar (1988, s. 322)’ın da belirttiği gibi atasözü ve deyimler ile ilgili ilk örnekler Orhun Yazıtlarında yer almıştır.

Orhun Yazıtlarından; Köl Tigin yazıtı, Köl Tigin’in ağabeyi ve Köktürklerin kağanı Bilge Kağan tarafından, 732 yılında, kardeşi adına, kardeşinin hizmetlerinden dolayı ona duyduğu minneti göstermek amacıyla dikilmiştir (Ergin, 2012, s. XVII). Bilge Kağan, Türk milleti için olduğu kadar kendisi için de çok büyük bir mana ve değer ifade eden kahraman kardeşi Köl Tigin’in ölümü üzerine, gözünden yaşlar dökmek, haykırıp feryat etmek istemekte fakat temsil ettiği yer dolayısıyla bunu abideleştirerek dile getirmektedir (Ercilasun, 2004, s. 134). Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin, ilk Türk tarihi, Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması,

Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk yazı dilinin ilk, fakat harikulade işlek örneği. Türk yazı dilinin başlangıcını milâdın ilk asırlarına çıkartan delil. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 sene öteye götüren vesika. Türklüğün en büyük iftihar vesilesi olan eser. İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları. Dünyanın bugün belki de en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı. vs. vs. (Ergin, 2015, s. 15).

Batur ve Yıldırım (2013, s. 314)'a göre Orhun Yazıtları, Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından biri olup VIII. yüzyılda dikilmiş Bengü taşlardır. Bilge Kağan, Költigin ve Vezir Tonyukuk ağzından Türk milletinin o dönemde öteki millet ve kavimlerle yaptıkları savaşların, mücadelelerin anlatıldığı, Türk milletinin bekası için birtakım uyarılar içeren, Türk askeri geleneği, hükümdarlık anlayışı, devlet düzeni, Türk tarihi, kültür ve geleneği hakkında çeşitli bilgilere ulaşmamızı sağlayan Orhun Yazıtları hitabet niteliğinde yazılmış metinlerdir. Bu tanımlardan Orhun Yazıtlarının, Türk yazı dilinin ilk örneklerini ortaya koyduğunu, dönemin tarihi, siyasi ve yaşayışıyla ilgili bilgileri Türkçe'nin gücü ve köklü geçmişiyle aktardığını söyleyebiliriz.

Orhun yazıtlarının gerek yazılış amaçları ve konuları gerekse kısa oluşları atasözlerine başka tür ve metinlerde olduğu kadar rastlamamıza olanak vermemektedir (Aksan, 2000, s. 96). Buna rağmen, yazıtlarda tespit edilen atasözleri, Türk toplum hayatının her devresinde sık sık kullandığı, öz mesajlar ve değer yargıları olması yönüyle dikkate değerdir (Şenocak, 2001, s. 174).

2. Amaç

Bu araştırma ile Türk dilinin ilk yazılı kaynağı olan Orhun Yazıtlarındaki deyim ve atasözlerinin tespit edilmesi ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının veya benzerlerinin bulunması amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Çalışmamızda, Muharrem Ergin tarafından kaleme alınan "Orhun Abideleri" adlı eser esas alınmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden "doküman incelemesi" yöntemi kullanılmıştır.

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelenmesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. Belge yoksa tarih de yoktur (Madge,1965, s. 75).

Bilgi toplama yöntemi olarak kullanılan doküman inceleme yöntemi Foster'ın belirttiği; (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinaliği kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) verileri analiz etme ve (5) veriyi kullanma şeklinde yapılmıştır (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 193).

4. Orhun yazıtlarındaki atasözü ve deyimlerin Türkiye Türkçesindeki benzerleri

4.1. Orhun yazıtlarındaki atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki Benzer atasözü karşılıkları

Metin:
Türk budun tokurkak sen. Açık tosık ömez sen. Bir todsar açık ömez sen (Ergin, 2015, s. 36).
Türkiye Türkçesine Aktarma:
Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin (Ergin, 2015, s. 37).

<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- <u>Tok açın halini bilmez:</u> Varlıklı olan, yoksulun ne denli sıkıntı içinde bulunduğunu bilmez (Türk Dil Kurumu [TDK], 2009).
- <u>Aç doymam, tok acıkmam sanır:</u> Aç insan elde ettiğinden çoğunu ister, varlıklı insan ise daha fazlasını ister (TDK, 2009).
<i>Metin:</i>
Yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz. Yuyka kalın bolsar tupulguluk alp ermiş Yinçge yoğun bolsar üzgülük alp ermiş (Ergin, 2015, s. 100).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. İnce yoğun olsa kırmak zor imiş (Ergin, 2015, s. 101).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- <u>Birlikten kuvvet doğar:</u> Toplu veya beraber davranmak daha büyük güç sağlar (TDK, 2009).
- <u>Bir elin nesi var, iki elin sesi var:</u> Başarıya ulaşmak için birlik olmak gerek (TDK, 2009).
- <u>Nerede birlik, orda dirlik:</u> Aralarında duygu ve düşünce birliği bulunan topluluklar, dirlik ve düzenlik içinde yaşarlar.
<i>Metin:</i>
Toruk bukalı semiz bukalı arkada böngser, semiz buka toruk buka tiyin bilmez ermiş tiyin ança sakındım (Ergin, 2015, s. 96-98).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa: semiz boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş dersler diyip, öyle düşündüm (Ergin, 2015, s. 97-99).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- <u>Saman altında su yürütmek:</u> Belli etmeden iş çevirmek, ortalığı karıştırmak (TDK, 2009).
- <u>Karda yürüyüp izini belli etmemek:</u> Kimsenin sezemeyeceği biçimde gizli iş çevirmek (TDK, 2009).
Bu konuda Şenocak (2001) "Göktürk Yazıtlarında Türk halk edebiyatı unsurları" adlı çalışmasında çakırılan anlamı desteklemektedir. Fakat Elçin (2004) "Halk Edebiyatına Giriş" adlı kitabında bu atasözünün "tereddüt etmek" anlamına geldiğini söylemektedir.
<i>Metin:</i>
Tabgaç budun sabı süçig ağısı yımşak ermiş. Süçig sabun yımşak ağın arıp irak budunug anca yagutır ermiş. Yaguru kondukda kisre anıg bilig anda öyür ermiş (Ergin, 2015, s. 36).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaşıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş (Ergin, 2015, s. 37).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- <u>Ağına bir parmak bal çalmak:</u> Birini tatlı sözlerle veya çeşitli hediyelerle bir süre için kandırmak, oyalamak (TDK, 2009).
- <u>Ağızından girip burnundan çıkmak:</u> Türlü yollara başvurarak birini bir şeye razı etmek, kandırmak (TDK, 2009).
- <u>Yılana yumuşak diye el sunma:</u> Kişi, yumuşak huylu görünen herkese aldanmamalı, daima tehlikeli bir durumla karşılaşabileceğini düşünmelidir (TDK, 2009).
<i>Metin:</i>
Bir kişi yangılsar oguşı budunu bişükinge tegi kıdmaz ermiş (Ergin, 2015, s. 36).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış (Ergin, 2015, s. 37).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- <u>Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır:</u> bir kötünün, yalnızca yakın çevresine değil daha geniş çevrelere de zararı dokunur. (TDK, 2009).
<i>Metin:</i>
Kanınğ subça yügürtü, süngüküng tagça yatdı. Beglik urı oglung kul boldı, işilic kız oglung küng oldu (Ergin, 2015, s. 48).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Kanın su gibi koştu, kemiğin dağ gibi yattı. Beylik erkek evladın kul oldu, hanımlık kız evladın cariyeye oldu (Ergin, 2015, s. 49).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- <u>Kalın inceleneye kadar ince süzülür:</u> Bir hastalık, bir sıkıntı karşısında güçlü gücünden bir parçasını yitirerek zayıflar ama zayıf olan, ölecek duruma gelir (TDK, 2009).
- <u>Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur:</u> Güç ve yeteneğini yitiren insan, basit ve kendini bilmezlerce aşağılanır (TDK, 2009).
<i>Metin:</i>
Körür közüüm körmez teg, bilir biligim bilmez teg boldı. Özüm sakındım. Öd tengri yaşar. Kişi ogli kop ögleli törümiş (Ergin, 2015, s. 58).

<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. Zamamı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş (Ergin, 2015, s. 59).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri:</i>
- Allah dağına göre kar verir: Tanrı herkese dayanabileceği ölçüde sıkıntı verir (TDK, 2009).
- <u>Ölümden öte köy yoktur</u> : Her insan bir gün öleceğini bilmeli, sonu gelmez istekler peşinde koşmamalı, davranışlarını, işlerini bu bilinçle düzene koymalıdır (TDK, 2009).

4.2. Orhun abidelerindeki deyimlerin Türkiye Türkçesindeki benzer deyimlerin karşılıkları

<i>Metin:</i>
Birigerü Tokuz Ersinke tegi süledim (Ergin, 2015, s. 34).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Güneyde Dokuz Ersine kadar ordu sevk ettim (Ergin, 2015, s. 35).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>süledim</u> : sevk etmek, yollara dökülmek
<i>Metin:</i>
[Bunç]a budun kop itdim (Ergin, 2015, s. 34).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Bunca milleti düzene soktum (Ergin, 2015, s. 35).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>it</u> : düzene sokmak, ahenk vermek, çekiye gelmek, düzen vermek, düzene koymak, hale yola koymak, yoluna koymak
<i>Metin:</i>
Kon anda alkıntığ, arıltığ (Ergin, 2015, s. 38).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Hep orada mahvoldum, yok edildim (Ergin, 2015, s. 39).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>arıl-</u> : ortadan kaldırmak, yok olmak, harap olmak, hali harap olmak
<i>Metin:</i>
Sü sülepen tört bulungdaki budunug kop almış, kop baz kılmış (Ergin, 2015, s. 40).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış (Ergin, 2015, s. 41).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>Baz kılmak</u> : boyun eğmek, tabi kılmak
<i>Metin:</i>
Başlıg yükündürmiş, tizligig sökürmüş (Ergin, 2015, s. 40).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş (Ergin, 2015, s. 41).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>Başlıg yükündürmiş</u> : baş eğmek, boyun vermek
- <u>Tizligig sökürmüş</u> : boyun eğmek, diz çökmek, kazaya rıza göstermek, amana gelmek, kul olmak, dize gelmek
<i>Metin:</i>
Yogçı sıgıtçı öngre kün togsıkda Bökli çö[l]üg il Tabgaç Tüpüt Apar Purum Kırkız Üç Kurıkan Otuz Tatar Kitan Tatabı bunca budun kelipen sıgramış yoglamış (Ergin, 2015, s. 40).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Yasçı, ağlayıvı doğuda gün doğusundan Bökli Çöllü halk, Çin Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kitay, Tatbı, buna millet gelip ağlamış, yas tutmuş (Ergin, 2015, s. 41).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>Yoglamış</u> : yasa bürünmek, matem tutmak, yas tutmak, yas çekmek
<i>Metin:</i>
Türk budun illedük ilin ıçgını idmiş (Ergin, 2015, s. 42).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>
Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış (Ergin, 2015, s. 43).
<i>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</i>
- <u>ıçgın-</u> : elden çıkarmak, elden gitmek, yoksun kalmak, boş koymak, yoksun bırakmak, yoksun olmak
<i>Metin:</i>
Tabgaç budunka beglik ırı oğın kul boldı (Ergin, 2015, s. 42).
<i>Türkiye Türkçesine Aktarma:</i>

Çin milletine betlik erkek evladı kul oldu (Ergin, 2015, s. 43).
<u>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</u>
- Kul boldı: boyun eğmek, kula kul olmak
<u>Metin:</u>
Türk budun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş (Ergin, 2015, s. 42).
<u>Türkiye Türkçesine Aktarma:</u>
Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş (Ergin, 2015, s. 43).
<u>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</u>
- Urugsıratayın: yok etmek, ortadan kaldırmak
<u>Metin:</u>
Özüm sakındım (Ergin, 2015, s. 58).
<u>Türkiye Türkçesine Aktarma:</u>
Kendim düşünceye daldım (Ergin, 2015, s. 59).
<u>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</u>
- Sakın-: daldı gitmek, koyu koyu düşünmek, uzaklara gitmek
<u>Metin:</u>
Uça bardıgız (Ergin, 2015, s. 62).
<u>Türkiye Türkçesine Aktarma:</u>
Uçup gittiniz (Ergin, 2015, s. 63).
<u>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</u>
- Uça bardıgız: yok olmak, ortadan kaybolmak, gözden kaybolmak, buhar olmak, duman olmak, uçup gitmek, izi silinmek, eceliyle ölmek
<u>Metin:</u>
İgidmiş kaganınğın sabın almatın yir sayu bardıg (Ergin, 2015, s. 38).
<u>Türkiye Türkçesine Aktarma:</u>
Beslemiş olan kağanın sözünü almadan her yere gittin (Ergin, 2015, s. 39).
<u>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</u>
- sabın al-: söz dinlemek, söz tutmak
<u>Metin:</u>
Eliğ yıl işiğ küçüğ birmiş (Tekin, 1998, s. 40).
<u>Türkiye Türkçesine Aktarma:</u>
Elli yıl hizmet etmişler (Tekin, 1998, s. 41)
<u>Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyimler:</u>
- işiğ küçüğ birmiş: hizmetinde olmak, hizmeti dokunmak, görev almak, görev saymak, işini görmek

5. Sonuç ve değerlendirme

Orhun Yazıtları, söz ve sözcük varlığı olarak zengin bir kaynaktır. Kitabelerde kullanılan deyim ve atasözlerinin anlatımı zenginleştirilmesi ve derinleştirilmesi ile beraber dönemin toplumsal, siyasi ve milli duruşu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın amacı Orhun Yazıtları'nda geçen deyim ve atasözlerini tespit etmek ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını bulmaktır. Bu çalışmada Muharrem ERGİN'in Orhun Abideleri ve Talat TEKİN'in Orhun Yazıtları kitabından ve Türk Dil Kurumunun "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü"nden yararlanılmıştır. Bazı deyim ve atasözlerinin günümüz Türkçesine aktarılmasında veya benzerliklerinin bulunmasında yukarıda bahsedilen kitaplardan kitabelerdeki deyim ve atasözleri belirlenmiştir. Bu çerçevede ele alınan ifadeler "Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları" ve "Türkiye Türkçesindeki Benzer Deyim/Atasözleri" şeklinde sınıflandırılmıştır.

Kitabelerde yedi atasözü tespit edilmiştir. Kullanılan atasözleri, dönemin özelliklerine ve yaşanan olaylara uygun olarak farklı anlamlar taşımaktadır. Kitabelerdeki atasözlerinin temelinde, öğüt verme amacı güdülmüştür. Bu atasözlerinde empati yapmamak, birlik olmak, hile yapmak, kandırmak, kendine ve başkalarına zarar vermek, zayıf duruma düşmek, sabırlı olmak ve dayanmak konuları işlenmiştir. Kitabelerdeki atasözlerinden ve konularından hareketle Türkiye Türkçesindeki atasözleri

karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak kitabelerdeki atasözleri ile Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin aynı anlam kapsamında, farklı şekillerde dile getirildiği sonucuna varılmıştır.

Kitabelerde atasözlerinin yanı sıra on dört deyim tespit edilmiştir. Bazı deyimler metin içerisinde birden fazla kullanılmıştır. Kitabede sevk etmek” deyimini 57, “düzene sokmak” deyimini 14, “yok etmek/olmak” deyimini 29, “tabi olmak/kılmak” deyimini 10, “baş eğdirmek” deyimini 10, “diz çöktürmek” deyimini 7, “tas tutmak” deyimini 1, “elden çıkarmak” 2, “kul olmak” 7, “kökünü kurutmak” deyimini 2, “düşünceye dalmak” deyimini 6, “uçup gitmek” deyimini 6, “söz almak” deyimini 6, “hizmet etmek” deyimini 9 kez kullanılmıştır. Bu deyimlerde; ulaşmak, düzen vermek, ortadan kaldırmak, yok olmak, boyun eğmek, üzüntülü olmak, yitirmek, derin düşünmek, söz tutmak ve görev almak konuları işlenmiştir. İşlenen konulara bakıldığında, deyimlerin genel olarak olumsuz durumları dile getirmek için kullanıldığını söyleyebiliriz. Kitabelerdeki deyimlerin anlamından hareketle Türkiye Türkçesindeki deyimlerle karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak kitabelerdeki deyimlerin, Türkiye Türkçesinde kullanılan deyimlerle hem anlam hem de yazılış olarak benzer özellikler gösterdiği belirlenmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda Orhun Abidelerindeki atasözü ve deyimlerin dönemin söz varlığında önemli bir etkiye sahip olduğu ve Türkiye Türkçesinde birden fazla söz ve sözcük grubunu karşıladığı belirlenmiştir. Asırlar öncesine ait bu metinlerdeki ürünler günümüzde de aynı anlam zenginliğini sürdürmektedir. Bundan dolayı atasözü ve deyimlerin söz varlığımızdaki yeri ve öneminin geçmişten günümüze kadar devam ettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Aksan, D. (2000). En eski Türkçenin izlerinde & Orhun Ve Yenisey Yazıtları üzerinde sözcükbilim, anlambilim ve biçembilim incelemelerinin aydınlatıldığı gerçekler. İstanbul: Bilgi.
- Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim(Cilt III). (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akçay, A. Şahin, N. (2015). Türk Dilinin Eski Yazılı Örneklerinin Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Metin Olarak Yer Alabilirliğinin İncelenmesi Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi International Journal of Education, Science and Technology 2015, Cilt 1, Sayı 1, 53-64 2015, Volume 1, Issue 1, 53-6.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. (2009). Türk Dil Kurumu. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri.
- Batur, Z. ve Yıldırım, G. (2013). Orhun Yazıtlarında anlama ve anlatma becerileri. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. 8(4), s. 313-333.
- Dilçin, D. (2000). Edebiyatımızda Atasözleri, İstanbul : TDK.
- Elçin, Ş. (2004). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, A. B. (2004). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kadar Türk Dili Tarihi, Akçağ.
- Erenoğlu, D. (2007). “Güvâhî’den Günümüze Atasözleri Ve Deyimler” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall.
- Ergin, M. (2012). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi.
- Ergin, M. (2015). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi.
- Hatipoğlu, V. (1964). “Atasözleri ve Deyimler”. Türk Dili, XIII/152. Mayıs 1964, s.468.
- Madge, J. (1965). The Tools of Science An Analytical Description of Social Science Techniques. Anchor Books Doubleday and Comp.
- Onan, B. (2011). Türk Atasözlerinde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı. Milli Folklor, S. 91.

- Soykut, H. (1974). Türk Atalar Sözü Hazinesi. İstanbul: Ülker .
- Şahin, A., (2013). Öğretmenlik Alan Bilgisi, Türkçe. Ankara: Alan Bilgisi.
- Şenocak, E. (2001). Göktürk Yazıtlarında Türk halk edebiyatı unsurları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 11(2), s. 165-176.
- Tekin, T. (1998). Orhon Yazıtları. İstanbul: Simurg.
- Ulucan. M. (2005). “Muvakkitzade Mehmed Pertev’in Divanında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı”. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, Sayı 10, s. 49-80.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.
- Zülfikar, H. (1988). Ata Sözü Terimi, Kaynağı ve İmlâsı, Türk Dili LV/438. Haziran 1988, s.322.